

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.9
DOI

В. М. Дудник
orcid.org/0000-0001-9584-2718
студентка III курсу

Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

С. В. Дяченко
orcid.org/0000-0002-0104-2769

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

МЕДІАЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Суперечності є невіддільною частиною життя цивілізованого суспільства, і зазвичай вони розв'язуються в порядку судового розгляду. Незважаючи на те, що судовий розгляд залишається традиційним варіантом захисту прав, спостерігається тенденція до збільшення випадків застосування такого альтернативного способу врегулювання конфліктів, як медіація. Схожою за правовою природою з медіацією є така процедура, як врегулювання спору за участю судді. Такі процедури досить часто ототожнюють, проте це помилкове рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження питань застосування медіації в розв'язанні спірних відносин і врегулюванні спору в порядку цивільного судочинства займалися такі вчені-юристи: Л.О. Андрієвська, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, Н.М. Губенко, О.В. Землянська, О.О. Кармаза, М. М. Лазаренко, О.С. Можайкіна, М.Я. Поліщук, Ю.Д. Притика й інші вітчизняні науковці.

Постановка завдання. Розмежування процедур медіації та врегулювання спору за участю судді, окреслення меж застосування тієї чи іншої процедури врегулювання спору. Доведення, що медіація є самостійною та незалежною примирювальною процедурою, та визначення окремого поняття, яке буде розкривати зміст процедури медіації в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Ю.Д. Притика, головною метою під час виникнення спору між сторонами в усі часи завжди було бажання розв'язати його якомога швидше й із найменшими втратами для себе. На жаль, судова система натепер не передбачає граничних строків остаточного розв'язання справи по суті (встановлюються лише строки судового розгляду

справи), а система оскаржень призводить до того, що рішення щодо предмета спору може набрати чинності лише через кілька років після виникнення конфлікту, і весь цей час стосунки між сторонами будуть надмірно напруженими [1]. Тому існувала потреба в пошуку результативних і швидких способів вирішення спорів, які забезпечать поєднання інтересів учасників судового процесу й урегулювання конфліктних ситуацій. Такі способи називають альтернативними, зокрема одним із них є медіація. Основними перевагами альтернативних способів захисту є: спрощена процедура й відсутність формальних правил поведінки; вільний вибір посередника; конфіденційність і негласність вирішення спору; можливість особистого контролю ходу процедури [2]. У зарубіжних країнах до такого інструменту вирішення спорів, як медіація, звернулися ще у XX ст. у США, потім і в країнах Європи (Франція, Бельгія, Німеччина, Італія, Швеція та інші).

Процес розвитку інституту медіації в Україні займає понад 10 років, проте й донині немає чіткого й конкретного визначення поняття. Поняття «медіація» походить від лат. “mediare”, що означає «бути посередником». У перекладі з англійської мови термін «медіація» (mediation) означає посередництво, клопотання, заступництво [3, с. 119]. Тому доцільно визначити зміст такого поняття на основі поглядів науковців, зокрема В.П. Самохвалов визначає зміст медіації як «процес розв'язання конфлікту, в якому незалежна третя сторона, що називається медіатором або посередником, сприяє добровільній взаємовигідній згоді під час вирішення спору між сторонами конфлікту», та як метод вирішення спорів, за яким незалежна третя особа (медіатор) допомагає сторонам дійти прийняттого варіанта вирішен-

ня спору, сприяючи їх порозумінню, вносячи ясність в узгоджені й спірні питання, допомагаючи їм зрозуміти позиції одна одної, пропонуючи варіанти врегулювання тощо [3, с. 176]. Світова практика свідчить, що медіація є ефективнішою, ніж звернення до суду. Суд вважається останньою інстанцією, на яку посилаються сторони конфлікту, якщо посередництво не могло його вирішити [4, с. 119].

Ключове місце в процесі медіації займає медіатор. Згідно зі ст. 1 Проекту Закону України (далі – ЗУ) «Про медіацію» медіатор – незалежна, нейтральна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію та не має повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору) [5]. Сутність роботи медіатора полягає в допомозі сторонам знайти оптимальний варіант вирішення справи з умовою задоволення інтересів обох сторін шляхом прийняття сторонами взаємовигідного рішення для обох сторін і у випадку успішного завершення справи – документального оформлення такої процедури (медіаційної угоди).

Досліджуючи медіаційну практику зарубіжних країн, наукові праці юристів, можна визначити основні принципи медіації в цивільноправових відносинах: добровільність; конфіденційність; структурованість; нейтральність, незалежність і неупередженість медіатора.

Особливістю медіації є те, що в процесі вирішення спору враховується не лише суто предметна складова частина, а й забезпечення особистих інтересів сторін і збереження комунікації, взаємовідносин між сторонами в майбутньому. Також варто зазначити той факт, що чітко визначених меж застосування медіації не існує, тобто за допомогою такого способу примирення можуть розглядатися спори, що стосуються кримінального, цивільного, адміністративного, господарського процесів. Загальні положення розгляду справи в судовому порядку зосереджені в Розділі III Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК). Основними способами врегулювання спору між сторонами в судовому порядку є відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем (ст. 206 ЦПК) і мирова угода сторін (ст. 207 ЦПК). Також особливим видом урегулювання спору є врегулювання спору за участю судді (Гл. 4 Розділ III ЦПК) [6].

Згідно із ч. 1 ст. 206 ЦПК позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві [6]. Тоді як, на думку С.С. Бичкової, визнання позову відповідачем – це згода виконати матеріально-правові вимоги позивача, виражена у встановленій законом процесуальній формі [7]. Правовим наслідком вчинення таких дій є ухвала суду про закриття провадження у справі.

Мирова угода має на меті врегулювання конфлікту шляхом поступок сторін, зміст такої угоди стосується прав та обов'язків сторін і предмету позову. Згідно із ч. 2 ст. 207 ЦПК сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу [6]. Варто визначити, що мирова угода здійснюється через укладення сторонами відповідного документа, тобто є двостороннім правочинном.

Важливе місце займає інститут врегулювання спору за участю судді, який, на думку Н.М. Грень, є присудовою медіацією. За твердженням вченої, присудова медіація є самостійною моделлю медіації, яка інтегрована в судову систему країни [8]. Проаналізувавши низку наукових джерел, можемо визначити основні елементи такого інституту: врегулювання спору здійснюється за сприяння третьої, нейтральної сторони, тобто судді, але він не має права будь-яким чином оцінювати докази сторін або надавати правову допомогу сторонам; основним завданням є максимальне урахування умов та інтересів обох сторін; урегулювання спору за участю судді передбачає нараду зі сторонами спору. Важливим фактом є те, що поняття «присудова медіація» не тотожне поняттю «класична медіація». Основні відмінності зазначені в таблиці 1.

Судова практика свідчить, що медіація ефективніша, ніж звернення до суду. Попри це до судової форми захисту прав та інтересів звертаються все-таки частіше. Якщо порівнювати медіацію з врегулювання спору за участю судді, однією з вагомих відмінностей є основна мета процедур: перша – забезпечення інтересів сторін, остання – визначення правових позицій сторін, досягнення консенсусу.

Розмежування процедури врегулювання спору за участю судді й медіації слід здійснювати у двох аспектах: теоретичному й практичному. У теоретичному аспекті основна відмінність полягає в процесуально-правовій природі, зокрема це суб'єктний склад, мета, форма проведення, правові наслідки – всі ці елементи суттєво відрізняються. Що стосується практичної частини – слід дослідити судову практику реалізації обох способів врегулювання спору.

Як свідчать результати дослідження судової практики, процедурі медіації довіряють, тому що зацікавлені сторони є її учасниками, а отже, можуть впливати на результат. Найчастіше медіація застосовується в сімейних спорах, про це свідчить рішення Святошинського районного суду м. Києва від 10 лютого 2020 р. (№ 2/759/929/20): «доцільно визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_1 і рекомендовано батькам дитини скористатися процедурою сімейної медіації з метою налагодження конструктивної комунікації між собою для вирішення питань, пов'язаних із подальшим

Таблиця 1

Порівняння присудової медіації з класичною медіацією

	Медіація	Врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві
Суб'єкти	Всі особи згідно із ЦПК	Фізичні та юридичні особи, держава
Особа, що здійснює процедуру	Медіатор, посередник	Суддя
Об'єкт	Порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права й інтереси юридичних осіб, інтереси держави	Порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права й інтереси юридичних осіб, інтереси держави в межах позовних вимог і відповідно до компетенції суду
Місце в судовому процесу	На будь-якій стадії за згодою сторін	До початку справи за згодою сторін
Тривалість процедури	Від 2–5 днів до 2-х тижнів залежно від складності справи	Розумний строк, але не більше 30 днів із дня винесення ухвали, цей строк не підлягає продовженню
Результат	Задоволення інтересів обох сторін	Компроміс шляхом поступок сторін
Процесуальна форма	Медіаційна угода	Судове рішення
Витрати	Виплата винагороди медіатору	Сплата судового збору, оплата правової допомоги
Правові наслідки невиконання	Медіація вважається такою, що не відбулася, а сторони мають право звернутися до суду в загальному порядку (наслідків немає)	Відповідальність встановлюється згідно із законом

вихованням, піклуванням та утриманням малолітнього сина ОСОБА_3» [9]. Бажаним результатом проведення медіації є укладення медіаційної угоди, яка свідчить про забезпечення інтересів і вимог обох сторін. За допомогою такого способу примирення можуть розглядатися спори, що стосуються кримінального, цивільного, адміністративного, господарського процесів.

Проаналізувавши судову практику, можемо визначити, що врегулювання спору за участю судді також може реалізовуватись у будь-яких сферах права, проте основною відмінністю від медіації є специфіка застосування такого судового механізму в різних судових процесах (цивільний, адміністративний, господарський). Виходячи із судової практики, можемо дійти висновку, що такий спосіб примирення відбувається лише у випадку взаємної згоди обох сторін: *згідно з ухвалою Новоодеського суду від 24 травня 2018 р. (№ 2/482/58/2018) «розпочати процедуру врегулювання спору за участю судді <...> та призначити першу спільну нараду з врегулювання спору на 13 червня 2018 р. о 16:00 год. і другу спільну нараду на 20 червня 2018 р. о 16:30 години»* [10]. Урегулювання спору за участю судді може припинятися у зв'язку із закінченням строків здійснення процедури: *згідно з ухвалою Крюківського районного суду м. Кременчука від 09 жовтня 2020 р. (№ 2/537/37/2020) «09 жовтня 2020 р. закінчив-*

ся визначений у ст. 205 ЦПК України тридцятиденний строк для проведення врегулювання спору за участі судді. До суду не надійшло від учасників справи спільного рішення про врегулювання спору <...> Припинити врегулювання спору за участю судді за закінченням строку врегулювання спору на підставі п. 2 ч. 1 ст. 204, ст. 205 ЦПК України» [11]; також можливе подання стороною заяви про припинення процедури: *ухвалою Новоодеського суду від 20 червня 2018 р. «представник відповідача адвокат ОСОБА_1 надав заяву про припинення врегулювання спору за участю судді у зв'язку з тим, що сторони між собою не можуть дійти згоди щодо поділу майна подружжя»* [12]. Також можливе завершення процедури в результаті укладення мирової угоди.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що медіація та врегулювання спору за участю судді – це абсолютно не тотожні поняття. Основною відмінністю процедур медіації та врегулювання спору за участю судді є мета здійснення таких заходів: медіація – максимальне забезпечення інтересів обох сторін, врегулювання спору за участю судді – спроба вирішити спір із мінімальними витратами часу й коштів. До того ж «медіації в цивільному судочинстві» як окремого способу вирішення спору не існує через поширення медіації на безліч сфер права з однаковою правовою дією, тоді як другий

спосіб примирення з усіма його підвидами належить суто до цивільного процесуального права й регулюється нормами Цивільного процесуального кодексу України.

З метою покращення ефективності застосування інституту медіації ми вважаємо за доцільне затвердити законодавчий акт, в якому будуть визначені чіткі положення, що стосуються такого способу примирення. Задля уникнення дискусій щодо особливостей застосування вищевказаних способів урегулювання конфліктів деякі автори пропонують поєднати ці два поняття та ввести визначення поняття «судова медіація» як додаткового засобу правового захисту, що передбачає вирішення спору на добровільних засадах і спрямований на підвищення рівня судового захисту прав і свобод особи, а не його обмеження [13]. Ми погоджуємось з їх пропозицією та вважаємо за доцільне введення нового граничного для медіації та врегулювання спору за участю судді терміну – «судова медіація», визначаючи її як примирювальну процедуру, що передбачає на меті врегулювання конфлікту між сторонами шляхом досягнення компромісу, за якого сторони поступаються позиціями та який реалізовується спеціалістами у сфері медіації або суддями, котрі мають належну спеціалізацію, як на підготовчому етапі судового засідання, так і під час розгляду справи по суті. Спосіб розв'язання спору сторони повинні визначати самостійно. Таке термінологічне доповнення містить основні аспекти досліджуваних процедур урегулювання спору, забезпечить встановлення балансу в їх застосуванні й ефективність цивільного судочинства.

Література

1. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 632 с.
2. Дяченко С.В., Божук І.І. Судова практика застосування альтернативних способів врегулювання спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 11–15.
3. Самохвалов В.П. Медіація як інститут відносного й примирного правосуддя. *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні* : матеріали ІІ Львів. міжнар. форуму. Львів, 2009. С. 175–178.
4. Дяченко С.В., Колокольна Н.С. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика. *Юридичний науковий журнал*. 2020. № 2. С. 118–121.
5. Про медіацію : Проект Закону України від 19 травня 2020 р. № 3504. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 01.03.2021).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-І / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.03.2021).
7. Бичкова С.С. Право відповідача на визнання позову: процесуальний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 268–277.
8. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 85 с.
9. Рішення у справі № 759/12682/19 (провадження № 2/759/929/20). Святошинський районний суд м. Києва від 10 лютого 2020 р.
10. Ухвала у справі № 482/2159/17 (провадження № 2/482/58/2018). Новоодеський суд м. Нова Одеса від 24 травня 2018 р.
11. Ухвала у справі № 537/1366/19 (провадження № 2/537/37/2020). Крюківський районний суд м. Кременчука від 15 березня 2021 р.
12. Ухвала у справі № № 482/2159/17 (провадження № 2/482/58/2018). Новоодеський суд м. Нова Одеса від 20 червня 2018 р.
13. Дяченко С.В., Красько В.В. Домовитись не можна судитись. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 62–66.

Анотація

Дудник В. М., Дяченко С. В. Медіація в цивільному судочинстві. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню та порівнянню інститутів медіації та врегулювання спору за участю судді. Питання розмежування медіації як альтернативного способу розв'язання конфліктів і врегулювання спору за участі судді стає все більше актуальним. Як свідчить судова практика, окрім судового розгляду справи як традиційного способу розв'язання конфлікту існують інші способи врегулювання спірних відносин між сторонами, зокрема це медіація, яка має позитивну тенденцію застосування в цивільному судочинстві. Проте натепер інститут медіації знаходиться на стадії становлення, а його застосування в справах не має повноцінного нормативного регулювання. У статті порушується проблема відсутності законодавчого акта, який чітко визначить основні положення, що стосуються здійснення медіації. Хоча розвиток і поширення медіації вплине на процес урегулювання спорів, тому що має низку переваг перед судовим розглядом справи. Також це сприяє зменшенню навантаження на судові органи, забезпечить ефективність судового розгляду справ, швидкість врегулювання спору. Також проаналізовано погляди вчених щодо впровадження медіації в систему способів розв'язання спорів. Схожою за правовою природою з медіацією є така процедура, як врегулювання спору за участю судді, через що такі процедури досить часто помилково ототожнюють, тому в статті наведено основні відмінності обох способів розв'язання конфліктів. На підставі аналізу судової практики застосування інститутів медіації та врегулювання спору за участю судді доведено, що інститут медіації є повністю самостійною та незалежною примирювальною процедурою. Сформульовано висновки, в яких зазначено, що для повного відмежування від інших способів здійснення правосуддя та врегулювання конфліктів процедуру медіації необхідно унормувати в законодавстві України, що сприятиме ефективному розвитку й збільшенню тенденції застосування.

Ключові слова: медіація, медіатор, урегулювання спору за участі судді, альтернативні способи розв'язання конфліктів, мирова угода, посередництво.

Summary

Dudnyk V. M., Diachenko S. V. Mediation in civil judiciary. – Article.

This article is devoted to the study and comparison of the institutions of mediation and dispute resolution with the participation of a judge. The issue of distinguishing between mediation as an alternative way of resolving conflicts and resolving disputes with the participation of a judge is becoming increasingly important. According to the case law, in addition to litigation, as a traditional way of resolving the conflict, there are other ways to resolve disputes between the parties, in particular, mediation, which has a positive trend in civil proceedings. However, at the moment, the institution of mediation is in its infancy and is not fully regulated in disputes. The article raises the issue of the absence of a legislative act that will clearly define the main provisions concerning the implementation of mediation. Although the development and dissemination of mediation will affect the dispute resolution process because it has a number of advantages over litigation. It also helps to reduce the burden on the

judiciary, ensures the efficiency of judicial proceedings, the speed of dispute resolution. The views of scientists on the introduction of mediation in the system of dispute resolution are also analyzed. The legal nature of mediation is a procedure such as the settlement of a dispute involving a judge, which is why these procedures are often mistakenly identified, so the article outlines the main differences between the two ways of resolving conflicts. Based on the analysis of judicial practice of the use of mediation institutions and dispute resolution with the participation of a judge, it is proved that the institution of mediation is a completely independent and autonomous conciliation procedure. Conclusions are formulated, which indicate that in order to completely differentiate from other ways of administering justice and resolving conflicts, the mediation procedure must be standardized in the legislation of Ukraine, which will contribute to the effective development and increase the trend of application.

Key words: mediation, mediator, dispute settlement with the participation of a judge, alternative ways of resolving conflicts, amicable settlement, mediation.